

A magyar mondat kognitív függőségi nyelvtani leírása

Dr. Imrényi András, PD_16, 120934 sz. projekt

1. A beszámoló tartalma

A jelen beszámoló 2. része röviden összefoglalja a projekt általános céljait és részletesen felsorolja az utolsó évre vonatkozó vállalásokat. A 3. rész az elért eredményeket ismerteti. A 4. rész a projekt időtartama alatt megjelent publikációkat listázza, majd az 5. rész a megjelenésre váró, a támogatás tényét jelölő közlemények adatait tartalmazza.

2. A projekt általános céljai. Az utolsó év feladatai

A posztdoktori projekt célja a magyar mondat szerkezet egy olyan új megközelítésmódjának a kidolgozása volt, amely a kognitív nyelvészet (különösen a Langacker-féle kognitív nyelvtan) és a függőségi grammatika fő feltevéseit integrálja. A fő vállalás egy angol nyelvű monográfia kéziratának elkészítése volt, a részeredmények magyar és angol nyelvű tanulmányokban, konferenciaelőadásokban való ismertetése mellett.

A projekt első két éve sikeresen zárult, többek között megjelent az elemi mondatról szóló könyvfejezetem (250.000n) a Tolcsvai Nagy Gábor szerkesztette Osiris Nyelvtanban, illetve egy tanulmányom a *Cognitive Linguistics* folyóiratban. Az utolsó évre vonatkozó vállalásaim a következők voltak:

- Mérföldkő: Elkészül az angol nyelvű monográfia szövegének teljes és végleges változata. A fő eredmények rövid összefoglalását magyar nyelvű lektorált folyóiratcikkben is bemutatom.
- További vállalások: előadás megtartása a magyar mondat kognitív függőségi nyelvtani elemzésének témájában egy elismert nemzetközi vagy hazai fórumon.

3. Elért eredmények

Elkészítettem a vállalt angol nyelvű monográfia (*Cognitive Dependency Grammar: The case of Hungarian*) tartalmilag teljes, de még tárgy- és névmutatót nem tartalmazó kéziratát, a mű

jelenlegi terjedelme 705.000n. Ez a tervezett 750.000n-től elmarad, de jelentősen meghaladja akár a nagydoktori disszertációra vonatkozó minimiális követelményeket is. A munka tartalomjegyzéke a következő:

CHAPTER 1. INTRODUCTION

CHAPTER 2. OVERVIEW AND EMPIRICAL CRITIQUE OF TWO INFLUENTIAL FRAMEWORKS FOR DESCRIBING HUNGARIAN

2.1 The school grammatical tradition based on Dependency Grammar

2.1.1 Core tenets and coverage

2.1.2 Empirical critique

2.1.3 The main results of 19th century research on Hungarian word order

2.2. Generative grammar

2.2.1 The division of the sentence into inchoative and bulk (by Brassai), or topic and logical predicate (by É. Kiss)

2.2.2 The internal structure of the (logical) predicate

2.2.3 Empirical critique

2.3 Summary

CHAPTER 3. THE THEORETICAL BACKGROUND OF COGNITIVE DEPENDENCY GRAMMAR

3.1 “Knowledge of language is knowledge.” The case for an account of language in terms of domain-general cognitive capacities

3.2 The lexicon-syntax continuum. Cognitive Grammar and other strands of construction grammar

3.3. From usage events to grammar

3.4 Constituency vs. dependency. The internal structure of constructions

3.4.1 The difference between constituency and dependency

3.4.2 Advantages of choosing dependency over constituency

3.5 Putting it all together: the clause as a multi-dimensional network

3.6 Parallel representations. A comparison with other grammatical frameworks

3.6.1 Lexical-Functional Grammar

3.6.2 Jackendoff’s Parallel Architecture Model

3.6.3 Systemic Functional Grammar

3.6.4 Extensible Dependency Grammar

3.6.5 Word Grammar

3.7 Summary

CHAPTER 4. THE FIRST DIMENSION (D1). THE CLAUSE PROFILING A PROCESS

4.1 Introduction

4.2 The grounded process. The finite verb as profile determinant

4.3 The semantics of subjecthood

4.3.1 Langacker's approach

4.3.2 Halliday's approach

4.3.3 The CDG approach

4.4 Other dependents of the verb. D1 as a symbolic dimension

4.5 Constructions with nominal heads

4.5.1 Attributes of quality and quantity

4.5.2 Nominal grounding

4.6 The clausal core. Analytic expressions of the grounded process

4.6.1 Analytic expressions of the process type. The case of idioms

4.6.2 Analytic expressions of the grounding function

4.6.3 The clausal core: a quick comparison with English

4.7 Coordination

4.8 Implications for corpus linguistic and pedagogical application

4.9 Summary

CHAPTER 5. THE SECOND DIMENSION (D2). THE CONSTRUAL OF SPEECH FUNCTION

5.1 Introduction

5.2 A bird's eye view: the radial network of Hungarian clause types

5.3 The role of the clausal core in coding the speech function of the clause. The notion of proto-statement

5.4 Relations of elaboration

5.5 Relations of extension. The notion of operator relations

5.5.1 The CDG representation of extension. Correspondences between the basic units of D1 and D2

5.6 Relations of overriding

5.6.1. The CDG representation of overriding

5.7 Operator chains

5.7.1 The identificational statement as operand

5.7.2 The interaction of negation with other operator relations

5.8 Additional non-declarative clause types

5.8.1 Imperative clauses

5.8.2 Yes/no questions

5.8.3 Multiple questions

5.8.4 Exclamative clauses

5.8.5 Optative-desiderative clauses. The status of type markers

5.9 Summary

CHAPTER 6. THE THIRD DIMENSION (D3). CONTEXTUALIZING RELATIONS

6.1 Introduction

6.2 Literature review

6.2.1 É.Kiss's account based on the notion of logical subject

6.2.2 Langacker's approach. Topic, reference points, and anchoring

6.2.3 The notion of Theme in Halliday's SFG

6.2.4 Brassai's original proposal. A social cognitive approach

6.3 CDG's third dimension. Ways of contextualizing a message

6.3.1 A general characterization of contextualizing relations

6.3.2 Types of contextualization

6.3.3 The interaction of contextualizing relations

6.4 Appositive constructions. Contextualization aimed at successful reference

6.5 Contextualization beyond the clause

6.6 Summary

CHAPTER 7. SUMMARY AND CONCLUSIONS

REFERENCES

A monográfia szerkezeti szempontból szorosan követi az Osiris Nyelvtanban megjelent könyvfejezetet, de nagy terjedelemben foglalkozik a tudománytörténeti kontextussal és előzményekkel, részletesebb elemzést nyújt, és lehetőség szerint minden jelenséget dokumentált nyelvi adattal (MNSZ vagy internetes adatgyűjtés) szemléltet. A mondat szerkezet ábrázolása a *Cognitive Linguistics*-ben megjelent tanulmányt követi.

A magyar mondat leírására nézve a mű egészében és részleteiben is új javaslatot tesz, amely ugyanakkor szoros szálakkal kapcsolódik nemcsak a nemzetközi szakirodalomhoz, hanem a magyar mondat kutatástörténetéhez is. Az az elgondolás, hogy az alany fogalma (a magyar mondatot tekintve) formai jegyek és szemantikai szerepek konstrukciófüggő kapcsolatainak halmazára redukálható, Brassai-ra megy vissza. A kiterjesztés kategóriájának

előzménye Kicska Emil „összefoglaló kifejezés” terminusa. A D3 dimenzió kontextualizáló viszonyokkal való értelmezése ismét csak Brassait követi. Külön tanulmányban (és konferenciaelőadásban) foglalkoztam azzal, hogy a mondat javasolt többdimenziós megközelítése egy olyan magyar tudománytörténeti hagyományt folytat, amelyet Brassai Sámuel, Kocsis Lénárd és Elekfi László neve fémjelez.

A kategóriák kialakításában az a kognitív nyelvészeti (ikonikus) elv érvényesült, hogy a formai viselkedésbeli hasonlóság szemantikai hasonlóságnak felel meg. Míg a generatív nyelvtan azonosító fókusz fogalma nem ad számot a fókuszált elemek változatosságáról, a kvantorok logikai megközelítése háttérbe szorítja a kvantorok és a módhatározók párhuzamát, a „topikpozícióval” dolgozó elemzés pedig indokolatlanul szétválasztja a topikokat és a mondathatározókat, addig az új javaslat módot ad a formailag összetartozó kifejezéstípusok egységes leírására. A hagyományos mondattanhoz képest jelentős újítás a magmondat fogalma (az állítmány helyett), amely lehetővé teszi a logikai szemlélettel való szakítást, illetve a formai és funkcionális szempontból analóg mintázatok (pl. igekötős igék, segédigés szerkezetek, igei alaptagú idiómák, névszói-igei magmondatok) koherens bemutatását.

Ami az egyéb vállalásokat illeti, 2019 augusztusában részt vettem Párizsban az International Conference on Dependency Linguistics (Depling 2019) című konferencián, és angol nyelvű előadást tartottam „Toward a cognitive dependency grammar of Hungarian” címmel. A konferenciára tanulmánnyal lehetett jelentkezni, amely lektorálás után megjelent a konferencia hivatalos honlapján (Imrényi 2019a). Megjelent továbbá egy lektorált tanulmányom az elemi mondaton belüli kontextualizáló viszonyok témájában (Imrényi 2019b). Az utolsó év eredménye továbbá, hogy társszerkesztésben elkészült egy a függőségi nyelvten tudománytörténetét feldolgozó tanulmánykötet, amelyet a John Benjamins kiadó közlésre elfogadott, jelenleg is folynak a nyomdai munkák. Az e kötetben szereplő, Vladár Zsuzsával közösen írt tanulmány (Sámuel Brassai in the history of dependency grammar) szintén feltünteti az NKFI-támogatás tényét.

A párizsi konferencián kívül az utolsó év során az alábbi előadásokat tartottam:

- 2018. november 23. A magyar mondat viszonyhálózata. (Új nézőpontok a magyar nyelv leírásában 7. A nyelv hálózatos leírása. ELTE, Budapest.)
- 2019. március 29. Az alany szemantikája. („Nyelvten, diskurzus, megismerés”. A DiAGram Funkcionális nyelvészeti műhely (ELTE) és a Magyar Nyelvtudományi Társaság konferenciája.)

- 2019. május 30. Brassai, Elekfi és a mondat dimenziói. („...nekem nincs saját nyelvtanom, csak nyelvtani elgondolásaim” Emlékkonferencia Elekfi László tiszteletére. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest.)

4. A projekt során megjelent publikációk

1. Imrényi A. 2019a. Toward a cognitive dependency grammar of Hungarian. International Conference on Dependency Linguistics (Depling 2019), Párizs, 2019. augusztus 27–28. https://syntaxfest.github.io/syntaxfest19/proceedings/papers/paper_31.pdf
2. Imrényi A. 2019b. Kontextualizáló viszonyok az elemi mondatban. In: Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.), *Kontextualizáció és metapragmatikai tudatosság*. Eötvös Collegium. 29–45.
3. Imrényi A. 2018. A mondat egy teljesen hagyományos elemzése. In: Balázs Géza – Lengyel Klára (szerk.), *Grammatika és oktatás – időszerű kérdések*. Budapest: ELTE / Inter / Magyar Szemiotikai Társaság. 49–56.
4. Imrényi A. 2017a. Az elemi mondat viszonyhálózata. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.), *Nyelvtan*. (A magyar nyelv kézikönyvtára 4.) Osiris, Budapest. 664–760.
5. Imrényi A. 2017b. Form-meaning correspondences in multiple dimensions: The structure of Hungarian finite clauses. *Cognitive Linguistics* 28 (2): 287–319.
6. Imrényi A. 2017c. Egymásbaágyazottság a magyar mondat hálózatos szerkezetében. A láncoktól a buborékokig. *Magyar Nyelvőr* 141 (2): 239–249.

5. Megjelenésre váró, a támogatás tényét jelző közlemények

1. Imrényi A. megj. e. Az állítmánytól a magmondattig. *Acta Academiae Agriensis*.
2. Imrényi A. megj. e. A magyar mondat viszonyhálózata. [Új nézőpontok a magyar nyelv leírásában 7. konferenciakötet.]
3. Imrényi A. megj. e. Brassai, Elekfi és a mondat dimenziói. *Magyar Nyelvőr*.
4. Imrényi A. megj. e. Az alany szemantikája. [„Nyelvtan, diskurzus, megismerés” konferenciakötet.]
5. Imrényi A. megj. e. When similarities are motivated by contrasts. Two puzzles of Hungarian sentence structure. In: Grygiel, Marcin – Barbara Lewandowska-Tomaszczyk (eds.), *Contrast and analogy in language: Perspectives from cognitive linguistics*.
6. Imrényi A. – Vladár Zs., megj. e. Sámuel Brassai in the history of dependency grammar. In: Imrényi, A. – N. Mazziotta (eds.), *Dependency Linguistics in Europe. A historical survey from Antiquity to Tesnière*. Amsterdam: John Benjamins.
7. Imrényi A. *Cognitive Dependency Grammar. The Case of Hungarian*. Kézirat (705.000n).